

Legelőbb klasszikusunk

HOGYAN AJÁNlja A KÖNYVTÁROS JÓZSEF ATTILA MŰVEIT

A legfiatalabb klasszikusunk. Ha élne, jövőre lenne 50 éves és télen lesz 17 éve, hogy súlyos idegbetegen, végső elkieseredésében vonat elé vetette magát.

Ma egy ország ismeri nevét, verseit könyv nélkül tudják a felnőttkvő nemzedékek.

De elmondhatjuk-e, hogy József Attila versei valóban eljutottak már minden-hova az országban, elmondhatjuk-e, hogy József Attila nemcsak címszerint, de a valóságban is nagy nemzeti költőnkké nőtt. Tanárok, könyvtárosok, az irodalom népszerűsítői nyugodt lelki-ismerettel ismétellhetik-e a költő *Ars poeticájának* sorait:

*Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt;
engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;*

József Attila népszerűsítése terén nagy feladat vár még a könyvtárosokra. Ezzel kapcsolatban három szempontra hívjuk fel az alábbiakban a könyvtárosok figyelmét.

József Attila költészetét csak az ismerheti meg igazán, aki a költő *élettörténetét* is jól ismeri. Tenmészetesen egy nagy költő életműve önmagában is teljes világ, de életrajzának ismerete sok részletet, motívumot, költői képet még jobban megvilágít. Persze a rövid, kivonatos életrajz, amit tankönyvekben és rövid ismeretterjesztő füzetekben találunk, nem sokat ér, illetve éppen arra nem alkalmas, hogy a költő életművét jobban megvilágítsa és elmélyítse az olvasóban. József Attila verseskötetei mellé József Jolán szépen megírt, izgalmasan érdekes József Attila-életrajzát ajánljuk az olvasóknak. Egy költő élettörténetéből nemcsak a legfontosabb adatok és fordulatok érdekesek számunkra, hanem az apró mozzanatok is. Sokszor egy jelentéktelennek látszó életrajzi részlet nagyon jelentős költemények teljesebb megértéséhez ad kulcsot. József Attila életének egyik leggyötrelmesebb szakasza volt az az idő, amit a dunai vontatógőzösön, a Tatáron töltött. »Napokon keresztül reggeltől estig meregette a kötélen lógó vödörrel a Dunából a vizet — írja könyvében József Jolán. — A vizes kötél lehorzsolta tenyeréről a bőrt. A kamalat sem tudta megfogni.« E sorokat olvasva, mélyebb értelmet nyernek József Attila egyik legszebb szerelmes versének, a *Flórának* című költemény sorai:

*Hajósinas koromban, nyáron
a zörgő, vontató Tatáron;
egy szép napon munkátlanul,
mint aki örömet tanul,*

*bámultam a Dunát, megáradt,
libegtetett leveles ágat,
úgy kanyarított sok fodort,
deszkát harapdált és sodort.*

A költő súlyos betegségében, nagy magányosságában (utolsó évéből, 1937-ből való ez a költemény) úgy vágyik a boldog szerelemre, mint a Tatáron (félig még gyerek volt akkor) a gyötrelmes munka napjai közben a munkátlan szép napra, amikor kedvére elgyönyörködhetett a Dunában, a sodró habok játkában. József Attila életének egyes mozzanatait néhol aprólékos hűséggel

nyertek költői megfogalmazást verseiben. József Jolán részletesen elmondja könyvében egyik legszomorúbb telük történetét, 1919 végét, amikor a »Mama« már halálos betegen feküdt és Attila Szabadszállásra utazott, hogy faluról, élelmet hozzon a kiéhezett Budapestre a betegnek. Szénhiány miatt azonban becsümtették a közlekedést, mire Attila megérkezik, anyja már halott. Minderről a realista költő nagy tömörítő erejével így vall egyik legmegrázóbb anya-verse a *Kései sirató*:

*Utóljára Szabadszállásra mentem,
a hadak vége volt
s ez összekuszálódott Budapesten
kenyér nélkül, üresen áll a bolt.
A vonatetön hasaltam keresztben,
hoztam krumplit; a zsákban köles volt
már;
neked, én konok, csirkét is szereztem
s te már seholse voltál.*

Persze végső soron egy költő nagyságát nem az dönti el, hogy *részletekben* mennyire hű a valósághoz, mennyire ragaszkodik a valóban megtörtént mozzanatokhoz, — ez önmagában még realista voltának sem lehet fokmérője. De ezek az összevetések mégis nagyon tanulságosak, a költő képalkotó módjához visznek közelebb, másrészt a versolvasásban még gyakorlatlan olvasó számára pedig megkönnyíti a versek olvasását, ha a versekben a már ismert életrajz egy-egy mozzanatát fedezi fel. De József Attila élete, mint önálló életrajz is, végtelenül érdekes. A ma olvasójának úgy kellene ismernie ezt az életrajzot, mint ahogy Petőfi történetét ismerték a kortársai. Nagyon jellemző, nagyon tipikus életrajz József Attila életrajza: így élt, így pusztult el az ellenforradalmi korszakban a kor legnagyobb magyar költője.

Végül — és ez a legfontosabb: József Attila egyéniségét még jobban megismerhetjük az életrajzból. Milyen megragadó például a könyvnek az a részlete, amely József Attila és Juhász Gyula első találkozását írja le. Attila Kiszomborból gyalog megy Szegedre, hogy végre beszélhessen a költővel, aki atyai szeretettel fogadja. Az egész napot együtt töltik, mire Attila visszaér Kiszomborba, majdnem napszű-

rást kap az úton, magas láza van, de boldog, hogy végre beszélhetett Juhász Gyulával, versei méltó olvasóra találtak a nagy szegedi költőben. József Attila iskolai élményei szintén igen érdekesek. Környezete sokszor romantikus vadzenit sejtethet benne. Valójában igen művelt költő volt, aki nagy erőfeszítéssel képezte magát. Két gimnáziumi osztályt végez el egyszerre magánúton, az egyetemen húsz órából vizsgázik jelesen, Bécsben Marx műveit tanulmányozza, Párizsban nagy szorgalommal franciául tanul, tovább tanulmányozza a marxista irodalmat, majd itthon finnül tanul, hogy eredetiben olvashassa a Kalevalát, a finn nép hősi eposzát, munkásmozgalmi szemináriumokat vezet. Ezeket az életrajzi adatokat azért emeltük ki, mert érzékeltetni akartuk, hogy József Jolán könyve mennyire kísérője, kalaúza József Attila költészetének is. József Jolánnak a költőről szóló ifjúsági regénye, *A város peremén*, általában ismertebb ma az olvasók körében. Ez a könyv már regény-voltánál fogva is igen alkalmas arra, hogy József Attilát népszerűsítse, különösen az ifjúsági körében. S vannak olyan fejezetei is a regénynek, például a munkásmozgalmi kirándulásokról, a tüntetésekről szóló részek, amelyeket nem is írhatott meg ilyen formában, 1941-ben, az eredeti életrajzban József Jolán, — de a költő életműve iránt érdeklődő felnőtt olvasónak, vagy nagydiáknak elsősorban ne az ifjúsági regényt, hanem az életrajzot (*József Attila élete*) ajánljuk. Ebből természetesen sokkal mélyebb és teljesebb képet kap az olvasó, József Attiláról, mint az ifjúsági regényből s ez is megjelent több kiadásban, legutóbb 1947-ben.

Másodszor arra hívjuk fel a figyelmet, hogy József Attila politikai költészetét ne emeljük ki külön, ne szigeteljük el egész életművétől. Nem jól sáfárkodtak József Attila költői örökségével azok az irodalomnépszerűsítők és tankönyvírók, akik az elmúlt években József Attila költői hagyatékát csak néhány nagy politikai versében látták. Az az általános érvényű igazság, hogy József Attila a legelőbb klasszikusunk, hogy a proletáriátus költője, vagyis, hogy a világról alkotott képe lényegében más, mint

költőtársaié, vagy elődjeié, az nemcsak a *Szocialisták* vagy a *Munkások* című verséből derül ki, hanem Mama-verseiből is, vagy az olyanfajta tájverseiből, mint a *Holt vidék*, vagy olyan verséből is, mint a *Fiatal asszonyok éneke*. József Attila költészetét *egészében kell megismerni*, összes versei vagy legalább jó válogatás alapján. A Magyar Klasszikusok-sorozat József Attila-kötete elfogadható széles skálájú válogatást ad József Attila költészetéből. Különös vétek lenne szerelmes verseit kitagadni, vagy akár háttérbe szorítani. Ilyenfajta aggodalmunk nem alaptalan: 1952-ben az Irodalomtörténeti Társaság égisze alatt megjelenhetett olyan József Attilát népszerűsítő előadásokhoz való 31 lapos vezérfonal, amely teljesen »megfeledekzelt« József Attila szerelmi költészetéről. József Attila szerelmi költésze a hétvéyszázados magyar líra egyik legnagyobb alkotása. Gazdag szerelmi líra, amely a *Mikor az utóán átment a kedves* finom légies lírai rezdülésétől az *Óda* hatalmas áradásáig, vagy a *Nagyon fáj* tragikus pátoszáig a boldogság és a fájdalom annyi igaz hangját tudja megszólaltatni. Szerelmi verseiben is egy teljesebb, igazabb emberség szólal meg: ember és ember ilyen vonatkozású kapcsolatról is több a mondanivalója, mint kortársainak vagy elődjeinek.

Végül arra hívjuk fel a figyelmet, hogy József Attila költésze megismerésének, megszeretésének előfeltétele József Attila *egyéni költői nyelvének, költői eszközeinek* megismerése. Sokszor a formai problémák, mégpedig József Attila költői képei okoznak nehézséget a kezdő, vagy nem is annyira kezdő versolvasóknak. József Attila költői nyelvében, kifejezőmódjában teljesen egyéni jelenség irodalmunkban. Mint fiatal költő, szinte stílusgyakorlatként megtanulja a Nyugat-folyóirat költőinek stílusát, gyakorlatát, némely verse Adyt, Babitsot, Juhász Gyulát, Füst Milánt, vagy Kasákot idézi fel az olvasóban, de az érett, kész József Attila teljesen önálló, Adytól is független. Adyra formailag elsősorban a jelképrendszeres, szimbolikus képalkotás jellemző. József Attila is használ olykor jelképeket, de József Attila képalkotó módjára inkább a sza-

bad képtársítás jellemző, igen gyakran spontán asszociációkkal él verseiben (pl. *patkánypuha éj; lki még sétálsz, mint a fény; nem lógok a mesék tején; hörpin-tek valódi világot; begyes kedvük; fondor magány*). — József Attila képalkotására mindenesetre nagy hatással volt a francia költészet szürrealista irányzata, elsősorban Apollinaire lírája. Kissé az ismétlődött meg József Attila esetében, ami Adyval történt a század elején. Ady a francia szimbolizmus formanyelvén szólal meg, és ebből a franciáknál Ady idejében már éppen nem modern irányzattól, a szimbolizmus formai eszközeivel nagy politikai költészetet teremt. József Attila költői nyelvének kialakulásában nem volt olyan fontos szerepe a szürrealizmusnak, mint Adynál a szimbolizmusnak, de hatását cáfolni nehéz és egyben értelmetlen feladat lenne. József Attila felhasználta, mint költői eszközt, tehát többnyire alkalmazta csupán a szürrealizmus formai eredményeit és ez legjobb, legnagyobb verseiben nem nyomja el verseinek realista, sokszor éppen forradalmi, vagy osztályharcos programját. Sőt: ezáltal felfrissíti a magyar líra hagyományos képvilágát. Maga József Attila is érezte, hogy a szabad asszociációkkal dolgozó képalkotás módszere milyen veszélyekkel jár; »... a művészetek egyre jobban felszabadítják az új asszociációs lehetőségek érzékelhetőségét s ezért van az, hogy ma már az irodalom tele van dilettánsokkal, kontárokkal« — írja egyik levelében. József Attila a népköltészetből is sokat tanult, elsősorban a Kalevalából. Alliterációi mássalhangzó-összecsengései is inkább a Kalevalát idézik bennünk, mint Babits mives alliterációit, (*förlindulnak testvéri tankok; a summás sárgul, mint az asztag; a mindenséggel mérd magad; fortélyos félelem igazgat*). A gondolatritmuspont is a Kalevala módján eleveníti fel lírájában:

*kiolthatnám drága szemem
lehányhatnám fáradt szemem.*

József Attila formanyelvét éppen az teszi olyan varázslatosá, hogy megismételhetetlenül egyéni ötvözetbe olvasztja nyelvét a népköltészet, a klasszikus költészet és a huszadi századi törekvések eredményeit.

VARGHA KÁLMÁN